

կիներ իրենց զարդոսկիներն ու գինդերը հանելով կը բերեն իր ոտուրներուն առջեւ կը սփռեն և իր ձեռքերը կը համբուրեն :

Ողջունուած ցամաքը Ամերիկան էր :

Աղա Բաբիկեանց կը մտարերէ որ իրմէ մօտաւորապէս երեք դար առաջ ալ ուրիշ մարդկային սիրտ մը նոյնքան անձկութեամբ լսած էր այդ « Յամա՛ք, ցամա՛ք » աղաղակը, կը խորհի որ եթէ Քրիստոսափոր Գոլոմպոս Ամերիկան գտած չըլլար՝ ողջունուած երկիրը ո՛չ միայն փրկութեան դուռ մը չպիտի ըլլար իրենց համար, այլ նոր թշուառութեանց և նոր չարչարանքներու աղբիւր մը պիտի դառնար. անսահման երախտագիտութիւն մը կը զգայ Ճենովայի նշանաւոր նաւորդին նկատմամբ, և կ'որոշէ առաջին առթիւ. անոր յիշատակը յաւերժացնել նաև իր ազգակիցներուն մէջ :

Հազիւ Եւրոպա անցած՝ իրեն բան գործ կ'ընէ Գոլոմպոսի վրայ գրուած լաւագոյն երկի մը հետախուզութիւնը, երկա՛ր ատեն կը փնտռէ

ու վերջապէս կը գտնէ Ուիլերմ Ռօպերթսընի քառահատոր մէկ գործը՝ զոր իրեն հետ Թրիքտոսանելով թարգմանել կուտայ Հ. Մինաս Վրդ. Գասպարեանցի (*): Ինք շինել կուտայ նաև Գոլոմպոսի ամենահաւատարիմ մէկ պատկերը որ Հ. Գասպարեանցի երկհատոր թարգմանութեան սկիզբը զետեղուած է, այդ գիրքին մէջ կը գտնենք նաև Աղա Յովհաննէս Բաբիկեանի կենդանագիրը ուրկէ առած ենք (Թիւ318) :

ԱՂԲԻԻՐՆԵՐ.— Վիպասանոթիւն ամերիկոյ 1784.— Լոյս 1908 էջ 378 (Արար Անտ'եան):

(*) «Վիպասանութիւն Ամերիկոյ», Արարեալ 'ի վարդապետէն կու յիշմեայ Ռօպերթսընէ եւ բաժանեալ յաթմ գարութիւնա թարգմանեալ նախ յանգլիական բնագրէ յիտալական լեզու, և անտի 'ի Հայ բարբառ 'ի Հայր Մինաս Վարդապետէ Գասպարեանց Արթվինցոյ 'ի Միտրանութենէ բազմափաստակ բարեյիշատակ Միթիթարայ Բարունապետի եւ Մեծի Աբբայի Յամի Տեառն 1784, 'ի Թրիքտոս, 'ի տպարանի Հարց Միթարեանց:

ԵՂԻԱԶԱՐ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ

1841-1891

Եղիազար Մուրատեան, բնիկ Վանեցի, Այգեստան թաղէն, ծնած է 1841ին: 13 — 14 տարեկան հասակին, ուսման տենչէն մղուած Կ. Պօլիս կուգայ և Ղալաթիոյ Ս. Փրկչեան Ճեմարանը կը մտնէ. որ այն ատեն Կրթական ամէնէն փայլուն հաստատութիւնն էր գրեթէ :

Իր քոյրը, 3—4 տարու իրմէ մեծ, եղբօրը դէպի Պօլիս մեկնումէն օգուտ կը քաղէ, յորդորելու զայն որ Պօլսոյ մէջ դատի ձեռնարկէ ընդդէմ Հայ աղայի մը՝ նոյնպէս Վանեցի որ իրենց հօրենական կալուածները իւրացուցած էր, իրենց հօր կանխահաս մահուրնէ վերջ :

Պատանին Եղիազար, հազարումէկ դժուարանաց ենթարկուած՝ և աւելի իր ուսումով քան թէ դատով պարապելու յետամուտ, 'ի վեր-

ջոյ 50 ոսկւոյ փոխարէն իր մասին վաճառման հաւանութիւն կուտայ՝ իսկ քոյրը մինչեւ վերջ բողոքող կը մնայ և դասը կը շարունակէ թէև ապարդիւն :

Իր սուսանուղութեան միջոցին՝ ապրուստի միջոցներէն զուրկ, Բինկեանցի Յարութիւն աղա Գասեանէ ամսական մէկ ոսկի կը ստանայ իբր օրապահիկ :

1862ին վկայական ստացած է 14 տկանաւոր անձնաւորութիւններու ստորագրութեամբ (տես թիւ 321) ընդ որս, Ներսէս Վարժապետեան, Մ. Մամուրեան եւն: Պրանսերէնի համար ունեցած է մասնաւոր դասատու մը, Պրանսացի մը որ այն ատեն Կայս. պալատին մէջ ուսուցիչ էր և որ յանձնարարութեան մը հետեւանօք ձրիաբար

յօժարած էր դաս տալ՝ տեսնելով մանաւանդ պատանի Եղիազարի յաջողութիւնն: Հետեւելով ուսուցչական ասպարէզին երկար տարիներ դասախօսած է Գուդկունճուքի, Պէշիկթաշի, Օրթաղիւղի, Իւսկիւտարի ու Բերայի վարժարանաց մէջ և հիմնած է Իւսկիւտարի մէջ մասնաւոր վարժարան մը:

Իր դասախօսութեանց ճիւղերն էին. Հայերէն, Ֆրանսերէն, Գրագիտութիւն և Պատմութիւն: 1866ին առաջին անգամն ըրաւով մեր մէջ, գրագիտութեան դասագիրք մը յօրինած է: Յօրինած է նաեւ Հայերէն Գրաքառ ֆերականութիւն, Ֆրանս. Հայ. Բերականութիւն, Պատմութիւն Ընդհ. Ազգ. (անտիպ մնացած) Ճարտասանութիւն մը, զոր ձօնած է՝ իրեն համակիր եղող Գրիգոր Ս. Օտեանի՝ հետեւեալ ոտանաւորով.

Առ Վսեմափայլ Գրիգոր էֆ. Օտեան
Ուղերձ

Որ զտարագիրքն Կալլիոպ ի հովասուն մայրեաց Գողթան,
Առ քեզ ժողովեցեր հովանացեալ նմա հանճարովդ,
Հարելոյս ի նորին գեղ իբր շնչեցեր եռանդն հրակէզ,
Ի ժպիտ նորին բերկրի և յարատուս նորա սրգալ,
Մեկենաս, ինձ երանի՛ թէ զապաշնորհս ընկայցիս ձօն,
Եւ անգոր ձայնի քնարիս անմահութեան ծարաւելոյ
Լիցի թե երկնապաց՝ վսեմականն Գրիգոր Օտեան:

Որուն ի պատասխան հետեւեալ նամակը գրած է Օտեան.

Ա. Գ. Ն. էֆէնտի

Ձեր գրած ճարտասանութեան դասագիրքը կարգայի, փոքրիկ գրքոյկ մը որ մեծ և հզօր րանի մը վրա կը ճառէ:— Մարդս ի լնութենէ ուրիշ զէնք չունի, այլ միայն խօսքը — ով որ այս զէնքը գործածելու եղանակը կը սորվեցնէ՝ մարդոյ փրկութեանը կ'օգնէ:

Ձեր սու իս բրած ուղերձը կը պատուէ զիս և կը յուզէ միանգամայն: Ձեր սրբաին նուէրն է այն զոր շնորհակալութեամբ կ'ընդունիմ սուանց փնտաւելու թէ ինչ արժանիք ունիմ այդպիսի պատուս մը, զի ինչ որ չեմ, զայն տեսնել կուտայ յիս ձեր սէրը: Երանի՛ ինձի եթէ այդ ձեր բոլոր պատրանքը իմ վրաս իսկանայ որ մը...

Գ. Ս. ՕՏԵԱՆ

25 Մայիս 1869
Կ. ՊՈԼԻՍ

Պատրաստած է նաև Ծաղիկ արդի Հայ մատենագրութեան անունով 2 հատոր գրական հատընտիր գրութիւններու հաւաքածոներ, ո-

րոնք իբր դասագիրք գործածուած են, ինչպէս նաև պատրաստած է ուրիշ մի քանի դասագրքեր ալ, իսկ թարգմանած է ամուսնական առողջապահութիւն Օնանու մեղիք, Տնական բժիշկ ևն:

Գրած է երկու թարգմանութիւններ, «Վարդան» և «Աղասի», որոնք ներկայացուած են քանի քանի անգամներ բայց տպուած չըլլալով՝ բոլորովին կորսուած են: Թերթերու մէջ գրած յօդուածներն մեծաւ մասամբ քննադատութիւններ են ազգ. կեանքի վրայ: Ունի նաև տետրակի ձեւով հրատարակուած «Պարսկական նամակակի» (2 տետր) իսկ իր մահուընէ վերջ հրատարակուած է Բնական Պատմ. Արշակ Բ. ի եւ անոր Պապ որդոյն» գործը:

320.— Եղիազար Մուրատեան

Իր երիտասարդութեան տարիքին մէջ գրած քերթուածները զանազան թերթերու մէջ հրատարակուած են, բայց ունի նաև իր կեանքի վերջերք գրած բաւական անտիպ ոտանաւորներ որոնցմէ նմոյշ մը հոս կը զետեղենք:

Ուղերսր

Ա՛լ հանդչիմ սակաւ մի ահա տօթ մեղաւոր Տոջորէ զճակատս գողգոջն և ծունկեր, Դեռ երկար գիշերոյ քուն չառած չեմ ուղեր՝ Յանուշ մրտի հրաւիրէ այս ազրիւր վճիտ ջուր: Ո՛ւր մնաց յոյս, ծիծաղ, սէր՝ երա՛զք մանկական, Ա՛հ, ի զուր կսպասեմ որ անոնք ալ հասնին, Վաղուց իսկ մի առ մի պարտաստած կանգ առին:

եղած են, իսկ Ստեփան փաշա Ասլանեան, Պէրպէրեան, Պարոնեան, Մ. Չերազ իր բարեկամներն :

Իր կեանքի վերջերը, աշխատած է նաև Անգլիերէնի՝ ու զբաղած Պայրընի child Haroldով : Ֆրանսացի բանաստեղծներու մէջ մասնաւոր սէր մը ունէր Լումառզինի և Վիքթոր-Հիւկոյի :

Մեռած է 1891 Սեպտ. 4/16 ին ի Բերայ, գրեթէ 50 տարեկան հասակին մէջ :

Ահաւասիկ իր դագաղին վրայ Ռ. Յ. Պէրպէրեանի խօսած դամբանականը :

«Եղբարք, աննշան ոք չէր այն՝ որոյ դագաղին շուրջը ժողովելու դժբաղդութիւնն ունինք այսօր : Նա մին էր այն ազգային ուսուցչական մարմնոյն կարողագոյն անդամներէն : Նա խորհող մ'էր, նա գրող մ'էր :

Եղիազար Մուրատեան, Ս. Փրկչեան ձեմարանի պանդուխտ սան և մին անդրանիկներէն էր այն աշակերտաց որք անմոռանալի Ստեփան Փափազեանին տաք շունչին տակ հրահանգուեցան : Կանուխ — շուրջ երեսուն տարիներ յառաջ մտած էր ուսուցչական ասպարէզի մէջ, իբրև դասախօս Հայ և Ֆրանսերէն լեզուաց ու գրագիտութեան : Այդ ասպարէզի մէջ շուտով նա ստացաւ պատիւ ու համբաւ և մայրաքաղաքիս ազգային նշանաւոր վարժարաններէն բազումք բացուեցան իւր առջև, իրեն խնամոց յանձնելով իւրեանց բարձրագոյն կարգաց դրական ու լեզուագիտական կրթութիւնը : Ընդ երկար նա դասախօսեց Գուգկուհնճուգի, Պէշիկթաշի, Օրթագիւղի, Իւսկիւտարի, և Բերայի վարժարանաց մէջ, երկսեռ ուսանողաց, որոնցմէ ելան շատեր՝ նշանաւոր այսօր իրենց կարողութեամբն, Հայ ու Գաղղիական գրագիտութեանց մէջ : Հիմնեց նա անկախ վարժարան յԻւսկիւտար և ի Բերայ և վարեց մի քանի տարիներ :

Սովորական ուսուցիչ մը չէր, կողմնակալ, անյառաջադէմ, հնուց բացուած բազմակոխ ճամբաներէ քալող աւանդամուլ, ո՛չ, ընդհակառակն իւր հմտութիւնը զարգացուցած էր նա շարունակ, ուսմանց մէջ նա կը ներկայացնէր վերանորոգման, կատարելագործութեան ոգին, վկայ են իւր դասագրքերն, հին ճարտասանութեանց դէմ կը կանգնէր իւր գրագիտութիւնը, Լարսալի աւանդական քերականութեան տեղ կը դնէր հայացեալ «Լառուսը», աշխարհաբարի ուսման համար կ'ընծայէր ուսուցչին և ու-

սանողին, «Ծաղիկն» արդի Հայ գրականութեան : Հետամուտ էր իւր արուեստի տեսականին, աեղեակ մանկավարժական սկզբանց՝ որոց կը վկային իւր դասագրոց հմտալից յառաջարանք : Իւր սիրելագոյն ընթերցումներէն մին էր Սրէնսըրի դաստիարակութեան գիրքը : Ստրկական հաւաքիչ մը, ընդօրինակող մը չէր իւր դասագրոց հեղինակութեանց մէջ, իւր հաւաքածոյն իսկ, իւր «Ծաղիկ»ներն ինքնաբոյր բան մ'ունին, անձնական տիպ մը՝ դրօշմ մը՝ զոր կուտայ անոնց իւր ուրոյն ծանօթութեամբք ու բացատրութեամբք :

Այո՛, քննադատ մ'էր, ու խիստ քննադատ

*Եւ զիս զայսպէս էր ազդուեալ
չու՝ վարժարանս շուրջում
հեղուեալ
Մէջ իջնալուստի շունչու եղբի
խաւքի՝ մոյշ մոխրէ լոյս շեմեր
մեկու
Կ'էր մի Իրազ յայտէր
ճարտէ մի
Ընդաշարքս արեւի շրոյմուց
Իւր
Եւ իր Իրազս իր Իրազս
Վե՛ր լոյս բաւաւ լոյս իւր
Կ'աւար լոյս ուր*

322.— Եղիազար Մուրատեանի ձեռագիրը

մը, և իբրև գրող՝ այս եղած է մանաւանդ իւր պաշտօնը : Իբրև գրական քննադատ մը, նա ունէր գրագիտական ճոխ հմտութիւն ազգային և օտարազգի մատենագրութեան և կիրթ ճաշակ՝ կարող ընտրելու գեղեցիկն ու տղեզը, օգտակարն ու անպիտանն : — Քննադատ մ'էր նաև ազգային կենաց շրջանակի մէջ, և անաչառ, անողոք, մինչև դուրս իսկ վաղել երբեմն այն սահմաններէն զօրս կը դժեն առ մեզ քննադատին առջև ընկերային պատշաճութիւնք ու նախապաշարմունք և այսու շատ անգամ յինքն գրաւեց նա հոգաբարձութեանց զայրոյթն ու ատելութիւնը և հակառակ իւր անվիճելի կարողութեան՝ կորոյս յաճախ իւր դասախօսական բեմերը, մատ' ունելով, մանաւանդ վերջին տարիներս կարօտութեան իսկ :—

Բայց իւր «Պարսկական նամակներէ» մի քանիք պիտի մնան միշտ վկայ իւր անկողմնակալ, արդարասէր, անկախ ու սէգ ոգւոյն, որպէս և օրինակ հզօր, սրամիտ, յստակամիտ, կորովալից քննադատութեան :

Գիտեմք, իւր քննասէր և խուզարկու ոգին այնպիսի նիւթ մը եւս ընտրեց որ կը պահանջէ խոր պատմական աղբերց հմտութիւն և որ սակաւուց և եթ մատչելի է : Եղիազար Մուրատեան Իզմիրեանց կտակի Յանձնաժողովոյն մատոյց պատմական քննական գործ մը, մեր պատմութեան ամենէն շահեկան ժամանակներէն և դէմքերէն միոյն վրայ, գործ որ ձեռնհաս քննիչի մը — Մարկոս Աղաբէկեանի — հաւանութեանն էր արժանացած և զոր մամլոյ յանձնելու փափաքն, աւա՛ղ, չկարողացաւ գոհացնել ի կենդանութեան :

Եղիազար Մուրատեանի մէջ կար քերթող մը . իւր գրական կենաց առաջին շրջանին մէջ նա գրած էր խանդոտ քերթուածներ, որոնք Պէշիքթաշլեանի և Օտեանի ուշադրութիւնն ու համակրանքն ձգած էին երիտասարդ, գրեթէ պատանի գրագէտին վրայ և միշտ իւր արձակն ունէր փայլ մը քերթողական, թուիչ մ'երեւակայութեան :

Տակաւ Մուրատեան հակեցաւ յիմաստասիրութեան, նա ման աւանդ յիմաստասիրութեան բնութեան, գործարանաւոր ու անդործարան նիւթոյն : Տարվին և Պիսիսներ եղան վերջին սիրելագոյն ուսուցիչքն այս ուսուցչին որ ամեն լաւ ուսուցչաց պէս սիրեց ցվերջ լլալ միանգամայն ուսանող մը : Նիւթադաշտ մ'եղաւ նա դժբաղդարար, մտածութիւն և զգացում վերագրելով նիւթոյն, թերեւս համաստուածեան մը՝ տիեզերաց մէջ տանելով միանգամայն զա՛յն որ կը շարժի և զայն որ կը շարժէ — Այլ անկեղծ համոզումներ միշտ յարգելի չե՛ն, ո՛րքան և ուղղափառ շլինին կամ չերեւին անոնք : Ինչ որ ալ լինի, Եղիազար Մուրատեան խորհող

մ'եղաւ իմաստասէր միտք մը . իւր առօրեան գործէն յաճախ վեր կ'առնուր իւր մտածութիւնը և կ'ուղղէր զայն յաւիտենութեան խորոց մէջ, ճգնելով իւր մտաց լուսով թափանցել խաւարն որ կը ծածկէ սկիզբն ու վախճանը, — տկար ճիգն, լոյս աղօտ, բայց որ կը յայտնէ մեծ մտքերը, ազնուական՝ բարձր ոգիները :

Կարող և յառաջդիմական ուսուցիչ, դասգիր, քննադատ, քերթող — իմաստասէր, անտինչ որ եղաւ Եղիազար Մուրատեան : Եղաւ և հայր ընտանեաց, ունեցաւ մի ուստր և մի դուստր, մանչն ըրաւ ընտիր գերմանագէտ մը, աղջկն ընտիր դաշնակահար — արուեստագէտ : Ընտանեկան ազգային, դասախօսական և գրական ասպարէզներու մէջ աշխատեցաւ անդուլ, արտադրեց, լաւագոյնն իրականացնելու տինչն ունեցաւ, արդիւնալից կեանք մ'ապրեցաւ : Վայելեց — շատ քիչ — պտուղն իւր ճգանց, անողոք հիւանդութիւնն կը շարժարէր զինքն երկար ատենէ ի վեր, ազքատութիւնը իւր տանջանքն աւելցուց այդ շարժարանաց վրայ . իւր անկեղծութիւնն ալ, ծայրայեղ դիւրադրգութեամբ որում յաճախ կուտար բուռն բացարուծութիւն, իւր մասն ունեցաւ իւր դժբաղդութեանց մէջ : — Իւր աղջկան նորածին փառքն ու անոր դաշնական նուագն եղաւ իւր սառսպալից վերջին նեղ օրերուն միակ սփովն : Այժմ ալ չի կրեր, իւր հոգին զերծ է մարմնոյն շղթաներէն ու պէտքերէն, զերծ էակ նիւթոյն կեղեւէն, պայծառագոյն կը տեսնէ այժմ գաղտնիքն էութեան, որ անհանգիստ կընէր զինքն, մարմնոյ և մտքի տանջանքն դադրեցան իւր համար, կը հանդի վաստակեալն, օրհնեալ ըլլայ իւր յիշատակն . —

Ի . Յ . ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

5 Սեպտ 1891

Կ . Պոլիս

ԱՂԲԻԻՐՆԵՐ . 1891 և Արևելք եւ Արևելեան մարտը . — Դաւթբանակի Պերպիտակի եւ իր գալկէն Ա . Մարտեանէ :

